

Л. А. ГНАТЕНКО (Київ)

КОСТОМАРОВСЬКИЙ СПИСОК СКАЗАННЯ ЧОРНОРИЗЦЯ ХРАБРА “О ПИСЬМЕНАХ”

Сказання Чорноризця Храбра “О письменах” – одна з найважливіших пам’яток давнього слов’янського письменства. Твір висвітлює один із епохальних періодів у розвитку слов’янської культури – боротьбу за слов’янську писемність, за збереження та перемогу Кирило-Мефодіївської справи.

Сказання “О письменах” користувалося у слов’ян великою пошаною, і розійшлося в багатьох списках по слов’янських країнах. У східнослов’янській традиції твір Храбра набув значної популярності.

У фондах Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського був виявлений у 1994 р. ще один список Сказання Чорноризця Храбра “О письменах”.

Цей список Сказання знаходиться у складі Хронографа 50-60-их років XVII ст. (4°, 210 арк., оправа XVIII ст., рукопис без початку), у Зібранні Київського університету – Ф. VIII, № 111 м /141.

Хронограф був власністю видатного українського історика і письменника Миколи Івановича Костомарова. В 1897 році бібліотека вченого була передана після його смерті у дар Університету Св. Володимира дружиною історика О. Л. Костомаровою [11. – С. 2]. У 1927 році Хронограф у складі рукописної колекції бібліотеки М. І. Костомарова (колекція невелика, 29 рукописів, але цікава своїм змістом, вона складається з рукописних книг та документів) надійшов із Київського університету у відділ рукописів Всенародної бібліотеки України Всеукраїнської Академії наук (нині – НБУ імені В.І. Вернадського).

Стисле повідомлення про Хронограф дав С.І. Маслов в описі манускриптів Університету Св. Володимира без передачі змісту пам’ятки [11. – С. 23]. Тут Хронограф описано під назвою “Краткий обзор событий всеобщей и русской истории от сотворения мира до 1650 года включительно”.

Костомаровський список Сказання “О письменах” археографічно описаний нами у каталозі “Просвітителі Кирило і Мефодій у писемних джерелах Інституту рукопису ЦНБ НАН України. Каталог рукописів другої половини XV – першої чверті XX ст.” (Укладання, передмова Л. А. Гнатенко. К., 1995 [20]), під № 24.

Кульбакін [8 – С. 43-77]; Лавров [9. – С. 138]; Лук'яненко [10. – С. 406-465]; Міхаїла [12. – С. 135-136]; Огієнко [13. – С. 44-47]; Попруженко [19. – С. 55-61]; Ягич [22. – С. 576-581].

2. *Могилівський список* – “Сказаніє. како состави сѣи(й) Кири(л) Философъ азбѣку по языку словет(н)ску, и книги преведе ѿ гречески(х) на словет(н)ски(й) языкъ” – у складі Збірника першої чверті XVII ст., арк. 307-310. Ф. 312 (Соф.), № 169 п.

П у б л.: Куєв [7. – С. 250-252].

О п и с: Багрій [2 – С. 7]; Джамбелука-Коссова [6]; Куєв [7. – С. 249-250]; Петров [14. – С. 50-53].

3. *Андріївський список* – “Сказаніє. како состави: сѣи Кври(л) Философъ азбѣку по азыкѣ словенскѣ и книги преведе ѿ грече(с)кихъ на словен'ській языкъ” – у складі Требника (Конволют) XVI–XVII ст., арк. 135-140 зв. Ф. 301 (КДА), № 334 п.

П у б л.: Куєв [7. – С. 242-245].

О п и с: Багрій [1. – С. 574-580]; Багрій [2. – С. 6]; Джамбелука-Коссова [6]; Куєв [7. – С. 242]; Лавров [9. – С. 138]; Петров [15. – С. 352-355]; Петров [16. – С. 412]; Попруженко [19. – С. 58].

4. *Римковський список* – “Сказаніє како состави сѣи Кирилъ Философъ азбуку по языку словенску, и[з] книги преведе ѿ грече(с)кихъ на словет(н)(с)кіи языкъ” – у складі Збірника першої чверті XIX ст. арк. 229-231. Ф. 301 (КДА), № 631 п.

П у б л.: Куєв [7. – С. 398-400].

О п и с: Багрій [1. – С. 573]; Багрій [2. – С. 7]; Джамбелука-Коссова [6]; Куєв [7. – С. 398]; Петров [15. – С. 652-654].

Нижче публікуємо Костомаровський список Сказання Чорноризця Храбра “О письменах”, дотримуючть «Правил видання пам'яток української мови XIV–XVIII ст.» [18], а також «Передачі текстів документів та пам'яток» [17].

Текст списку передано сучасним українським шрифтом. Зберігаються літери s, ѿ, ѡ, ѣ, ѧ. Текст подається з розмежуванням на слова і введенням великих літер для особових імен. Зберігаються всі пунктуаційні знаки. Текст подано за абзацами (за поділом К. М. Куєва [7]). Передається також паєрок ('), який у рукописі в кінці слів пишеться в рядку, у публікації він винесений над рядком.

**Сказаніє како состави(л) / сѣи' Кири(л) Филосо(ѡ)
а(з)бѣку по языкѣ / словет(н)скѣ и книги преве(л)
о греческихъ // на словет(н)ски'**

Прежде убо словянѣ еще суще / погани не умѣяхѣ писма(н) но 48
наче(р)таньми / и рѣсаньми читахѣ и гадахѣ. крестви(ѡ) же ся /
ниждахѣся* римскими и грѣческими писма / ны писати сто бо

* Треба *ниждахѣся*.

словенъскдю / речъ безъ устройства но како можется / словетски^ѹ
писати добръ гречески^ѹ. Бгѣ / или живо(т). или землю. или црковь.
или чая / ние. или члкъ. или широта. или щедроты / или удъ. или
юно(с)ть. или языкъ. или ядъ. / и иная си(м) подобная лѣта и тако
быша / многа лѣта.

Пото(м) же члколюбецъ Бгѣ / вся строи на по(л)сѣ и не оставляя
члческаго / рода безъ ума. но вся на ра(з)мъ и на спасение / приводит.
помилова(н) родъ словетски^ѹ посла(в) / имъ сѣаго Кирила философа.
нарицаема(г) / во мнишескомъ чинѣ тако иже бысть / Костя(н)ти(н)
48 гречески(х) пи // смя(н). ова же по словетстеи рѣчи. ѿ перваго / бо
зв. наче(н) по грѣчески^ѹ ѿни бо альфа се и / же аз) начатокмо еди(н). и
якоже они подобль / шеся жидовски(м) писменамъ сотвориша /
такожде и(н)о гречески(м). жидовѣ бо пе(р)вие / пи(с)ма иму(т) альфы
еже сказае(т)ся учение / егда бо вводиму дѣтище учитися глѣють /
учися еже есть альфы и грѣцы подобя / шеся тому рѣша альфа. и убо
уподобися / речения сказания жидовскаа греческо(мѣ) / да рече(т)
дѣтищѣ в(о) учение мѣста ищи / альфа бо глѣ(т)ся гречески(м)
языкомъ еже / есть ищи и тѣмъ подобяси сѣи^ѹ Кири(л) / сотвори а
49 писание аз) но яко первомѣ / суцѣ писмяни. азѣ ѿ Бга дарова(н)нѣ
родѣ. / словет(н)скому на утве(р)жение устѣ в расѣ(м) / дѣте(м)
учащи(м)ся буква(м). то есть стати / и велики(м) расдвижение(м) устѣ
во(з)гласити / [.] а она писмяна малы(м) ра(з)движениемъ // устѣ
во(з)глася(т)ся и исповѣда(т)ся.

Се же суть / писмяна словетская. сице ихъ подобае(т) глѣати и
писати. а. в. г. д. е. з. и. і. к. / ѿ. ѿ. н. о. п. р. с. т. и прочая а вся пи /
смяна сѣтъ подобна грѣчески(м) писмяна^ѹ / а. в. г. д. е. з. и. ѿ. і. к. л.
м. н. о. п. р. с. т. ѣ. / у. ф. х. з. ѷ. ѿ. а четыре на деся(т) словет(н) /
скому языку иже суть сия. б. ж. с. ц. / ч. ш. щ. ѣ. ы. ь. ѣ. Е. ю. ж. на.
нецы^ѹ(ж) / глѣють почто есть лѣи писмя(н) сотвори(л) / може(т) бо ся
и ме(н)ши того писати яко(ж) / и грѣцы кѣд писмены пишѣ(т). не
вѣда(т) / же и(з)вѣстно колицеми пишѣ(т). есть убо / у ни(х) кѣ
писмя(н). но нѣ напо(л)няю(т)ся теми / словесы книги и приложили
о двоегла(с) / ныхъ, аї и в числѣ(х) же три . с. ч. ц. е. / и собере(т)ся
ихъ лѣи те(м) же тому подо(б)но / и в то^ѹ же обра(з) сотвори сѣи^ѹ
Кири(л), лѣи. / писмя(н).

Сѣтъ же нецы^ѹ глѣють чему сло // ветская писмена. но бо тѣ(х)
49 Бгѣ сотвори(л) / на агѣтѣ ни суть зако(н) ни яко жидовскаа / ни
зв. ельли(н)ская иже ѿ закона суть приана / Бгомъ и мня(т) таковы^ѹ яко
едине(м) и(м) со(т)во / ри Бгѣ писмена и не вѣда(т) что глѣю(т) окая(н)
/ ни^ѹ. яко трети языки Бгѣ повелѣ книга(м) / быти. рѣша яко бо и
воевода глѣеть им же / бе Пилать титла написа на Кр(с)тѣ Г(с)дни /
евреиски^ѹ гречески^ѹ латы(н)ски^ѹ а словет(н) / ски^ѹ нѣсть ти. и того ра(ди)
глѣють яко словет(н) / ская книги нѣсть ѿ Бга но что восглѣмъ / к

таце(м) бесѣднѣмъ обаче да рече(мъ) к нимъ / ѿ сѣаго писанія јако же научихомся. / јако вся во(з)можна ѿ Бѣа а не ѿ ипаго і и / но јакоже ѱаломни(к) глѣтъ хвалите / Г(Ѣ)да вси языцы и похвалите его вси людие. а не единеми треми писаньми / јако же онѣ баснословя(т) не сотвори Бѣъ / преже жидовска языка ни ельли(н)ска. // ни латы(н)ска си'речь римска. но си(р)ски языкъ / имъ же Адамъ глѣше. и ѿ Адама до потопа / тои языкъ глѣше / и по потопѣ ра(з)дѣли Бѣъ. / языки по сто(л)потворени' яже пише(т) и јако(ж) / языцы расмѣсишася. такоже и нравы / и обычая имъ уставы и закони и хитрости / на ко'ждо язы(к) дарова. египтяномъ убо землемѣрие пе(р)сом же и ха(л)дѣемъ / свѣсдочестие во(л)шебное и чаротворение / і всякая хитро(с)тъ члѣа. еврео(мъ) же сѣаы / книги в них же есть писано јако Бѣъ сотво / ри нбо и землю і вся јаже на не` и члѣа і вса / по рядѣ акоже пише(т) е(л)лино(мъ) же еже е(ст) / и грѣцы гра(м)мотикина риторикия и фи / лософия.

Но преже сего ельлины не имъ / яхѣ писмя(н) свои(м) языкомъ. по финиче / искими писмяны писахѣ свою речъ / и тако быша многа лѣта. Паламидъ // послѣди прише(д) и наче(н) ѿ альфы, зѣ пи / смя(н) токмо е(л)линомъ обрѣте приложи / ли же имъ Кадмо(Ѣ) Имилики' пи / смена, ѣ. и составишася. ѿѣ писмянъ / и писахѣ теми писмяны многа лѣта. пото(м) Симони(д) и обре(т) приложи. ѿ. писмя / на Спихари' же скасатель, ѣ. писмяне / обрѣте и собрася ихъ. кѣл. по мносе(х) же / лѣтѣхъ. Деони(Ѣ) Граммоти(к), зѣ. двоегла(Ѣ) / ны(х) обрѣте. пото(м) же обрѣте дрѣги' / ѣ. і инѣ. ѣ. чисмени тая и тако мноси / многими лѣты едва собраша. ѣи. пи(Ѣ) / мя(н) пото(мъ) же многи(мъ) лѣто(мъ) минѣвша(м). / Бжиемъ повѣление(мъ) обрѣтошася. ѿ. / мужеи иже преложиша ѿ жидовска / языка книги на гречески' язы(к). пове / ление(мъ) египе(т)скаго цѣа Птоломѣа // а словете(н)ская еди(н) сѣаы' Костя(н)ти(н) нарече(н) / ны' во мнишеско(мъ) чинѣ Кири(л) Филосо(ф) писъ / мена сотвори(л) и книги переве(л) в малыхъ / лѣтѣхъ. ѿ греческаго языка на словете(н)ски' / языкъ. а онѣ многими лѣты седьми му(ж) / ми писмена устоиша. и седьмыюдесе(т) / мужьми книги приведоша тем же сло / ве(н)ска пи(Ѣ)мена сѣѣиша суть и честнѣ / иша сѣѣ бо му(ж) сотвори(л)я естъ а грече / скаа писмена е(л)лины погани'.

А ище ли / кто рече(т) јако не(Ѣ)тъ устрои(л) добрѣ да / по нем ся постраае(т) ѿвѣщае(т) и(мъ) к нему / јако и грѣцы многажди суть постраали / Аки(л)ла. и Си(мъ)махъ і инн' мноси.

І аще / вопросиши грѣческия кѣгичия глѣа / кто ва(м) писмена устрои(л). и книги пре / ложи(л) или в кое время то мало ихъ / свѣдѣ(т).

А ще ли же воспросиши словете(н)ски(х) // букваре и глѣа кто вамъ писмена сотвори(л) / естъ и книги преложи(л). то вси свѣдѣтъ / и ѿвѣщавше реку(т) сѣаы' Костя(н)ти(н) Фило / соо нарицаемь' Кири(л)

тои на(м) писмяна / сотвори(л). и книги преложи(л). и Мефоди' / бра(т) его еп(с̄)кпъ Моравски'.

И аще воспро / ся(т) в кое время и ѿвѣщае(м̄) имъ по седьмо(м̄) / соборѣ въ мѣ лѣто во время Михаила / црїа Грече(с̄)каго і мѣри его црїци теодо / ры иже правосла(в)ную вѣрѣ утверди(с̄)та / и Бориса кн̄ся Бо(л)гарского. и Растеца кн̄ся / Маравского. и Костеля кн̄ся Блаты(н)ска. /

В лѣто ѿ со(з)дания мирѣ „ѣтѣг-го суть (ж) / і ини' ѿвѣти яже и(н)дѣ рече(м) а нїѣ не(с̄)ть / время. тако(в) убо расѣ(м̄) братие дарова Бг̄ъ / словяно(м̄) ему же слава честь и де(р) / жава и поклонание нїѣ и присно / і во вѣки вѣкомъ аминь.

¹ Багрий А.В. Вопрос о Сказании Черноризца Храбра и Киевские списки "Сказания" // Филологические записки. – Воронеж, 1912. – Год. 52. – Вып. 2.

² Багрий А.В. Киевские списки Сказания Черноризца Храбра о письменах славянских / Из филологического семинария проф. В. П. Перетца. – Воронеж, 1912.

³ Березин В. Описание рукописей Почаевской Лавры, хранящихся в библиотеке музея при Киевской духовной академии. – К., 1881.

⁴ Бюдан І. Вецігле цронїце молдовенест пінала Уреңге. Буцуресті, 1891.

⁵ Вишинский С.Г. Сказание Черноризца Храбра о письменах славянских. – Одесса, 1901.

⁶ Джамбелука-Коссова А. Черноризец Храбр о письменах. – София, 1980.

⁷ Куев К.М. Черноризец Храбр. – София, 1967.

⁸ Кульбакин С.М. Беленки о Храбровој аполотији. Гласарпски Краљевске академије. – Београд, 1935. – Кн. 168.

⁹ Лавров П. Кирило та Мефодій у давньослов'янському письменстві (розвідка) // Збірник історико-філологічного відділу ВУАН. – К., 1928. № 78.

¹⁰ Лукьяненко А.М. Почаевский сборник Киевской духовной академии молдавоболгарской редакции XVI века, в Новый сборник статей по славяноведению В. И. Ламанского. – Спб., 1905.

¹¹ Маслов С.И. Обзор рукописей библиотеки Императорского университета Св. Владимира. – К., 1910.

¹² Михаїла Г. Разпространение на писмените памятници, посветесни на живота и делото на Константин - Кирил и Методий в Румъния / Константин-Кирил Философ. Доклади симпозиума, посветян на 1100-годишнината от смъртта му. – София, 1971.

¹³ Огієнко І. Оповідання Чорноризца Храбра про письмена слов'янські // Записки історико - філологічного відділу ВУАН. – К., 1928. – Кн. 16.

¹⁴ Петров Н.И. Описание рукописных собраний находящихся в городе Киеве. Вып. 3. Библиотека Киево-Софийского собора. – М., 1904.

¹⁵ Петров Н.И. Описание рукописей Церковно-археологического музея при Киевской духовной академии. – К., 1975–1979 гг. – Вып. I–III.

¹⁶ Петров Н.И. Археографические заметки. // Труды Киевской духовной академии. – К., 1887. – Кн. 7.

¹⁷ Передача текстів документів і пам'яток / Матеріали наук.-метод. наради. – К., 1990.

¹⁸ Пецак М.М., Русанівський В.М. Правила видання пам'яток української мови XIV – XVIII ст. – К., 1961.

¹⁹ Попруженко М.Г., Романски Ст. // Библиографски преглед на славянските Кирилски източници за живота и дейността на Кирила и Методия. – София, 1935.

²⁰ Просвітители Кирило і Мефодій у писемних джерелах Інституту рукопису ЦНБ НАН України. Каталог рукописів другої половини XV – першої чверті XX ст. / Вст. ст. П.С. Соханя. Укладання, передмова Л.А. Гнатенко. – К., 1995.

²¹ *Heawood E.* Watermarks mainly of the 17 th. and 18 th. centuries. – Hilwersum, 1950. (Monumenta chartae papuraceae histohiam illustrantia; ·Vol.Ė 1).

²² *Ягич В.* Рассуждения южнославянской и русской старины о церковнославянском языке // Исследования по русскому языку. – Спб., 1902. – Т. 1.

**СПИСОК СКОРОЧЕНЬ НАЗВ ФОНДІВ ІНСТИТУТУ РУКОПISY
НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ім. В. І. ВЕРНАДСЬКОГО**

Ф. VIII – Зібрання Київського університету

Ф. 301 – Зібрання Церковно-археологічного музею Київської духовної академії
(ЦАМ КДА)

Ф. 312 – Зібрання бібліотеки Києво-Софійського собору

Ф. 313 – Зібрання бібліотеки Почаївської лаври